

Strasbourg, 7 Ekim 2016

CommDH(2016)35
Orijinal metin: İngilizce

Türkiye'de Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlerin İnsan Haklarına Etkilerine İlişkin Memorandum

Türkçe çeviri, metnin İngilizce aslı için [tıklayınız](#)

1. Bu memorandum, İnsan Hakları Komiseri'nin 27-29 Eylül 2016 tarihleri arasında Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyareti takiben hazırlanmıştır. Komiser daha önce de Türkiye'yi Nisan 2016'da ziyaret etmiştir. (Bu ziyaretin ardından yayınlanan [basın duyurusuna](#) bakabilirsiniz.) Komiser, bu ziyaretin raporunu hazırlamakta iken 15 Temmuz günü Türkiye'de bir askeri darbe girişimi gerçekleşmiştir. Komiser [20 Temmuz](#) ve [26 Temmuz](#) 2016 tarihlerinde yayımladığı açıklamalarla ile bu girişimi lanetlemiş ve darbe girişimini takiben alınan belli tedbirlere ilişkin yorumlarını ifade etmiştir. Komiser, darbe girişiminin ardından Türkiye'deki demokratik güçler ile dayanışmasını şahsen iletmek ve ilan edilen olağanüstü hal altında gerçekleşen insan hakları ile ilgili uygulamalar ile Nisan ayındaki ziyaretinde takip ettiği konuları içerecek biçimde insan hakları ile ilgili gelişmelere dair güncel bilgi almak amacıyla bir ziyarette daha bulunmaya karar vermiştir.
2. Eylül ayında gerçekleştirilen bu ziyarette Komiser, Dışişleri Bakanı Sn. Mevlüt Çavuşoğlu, Adalet Bakanı Sn. Bekir Bozdağ, Anayasa Mahkemesi Başkanı Sn. Zühtü Arslan ve İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Sn. Muhterem İnce ile görüştü. Komiser aynı zamanda Kamu Başdenetçisi ile diğer kamu denetçileri, muhalefet partilerinin temsilcileri ve çok sayıda STK temsilcisi ile de bir araya geldi. Ne yazık ki TBMM ziyaret sırasında tatilde olduğundan mecliste kurulan Olağanüstü Hal İnceleme Komisyonu ile buluşma olanağı olmamıştır.
3. Komiser ziyareti sırasında karşılaştığı mükemmel işbirliği ve aynı zamanda Ankara'da bulunduğu sırada gerçekleştirdiği samimi ve açık görüşmeler için Türk yetkililere en içten teşekkürlerini sunar. Aşağıda sıralanan gözlem ve tavsiyeler, Komiser'in görev tanımında tarif edilen "Avrupa Konseyi insan hakları standartlarının üye devletlerce hayata geçirilmesini destekleme ve insan haklarına riayet edilmesini teşvik etme" görevinin bir parçasıdır. Bunu aynı zamanda Türkiye'nin son zamanlarda oldukça güç bir dönemden geçmekte olmasına karşın, yetkililerle sürdürülen iyi diyalogun bir devamı olarak görmektedir. Bu gözlemler, Türkiye'de olağanüstü hal ilanından bu yana insan hakları ile ilgili uygulamalar konusunda alınmış tedbirlerin kapsamlı bir değerlendirmesi değildir. Daha çok insan haklarının korunması bakımından olağan duruma geçişi kolaylaştıracak en öncelikli meseleleri öne çıkarmaktadır.

Giriş

4. Komiser, amacına ulaşması halinde Türkiye demokrasisini ortadan kaldıracak ve Avrupa Konseyi'nin tüm değerlerini bozguna uğratacak olan 15 Temmuz darbe girişimini en sert biçimde kınadığını bir kez daha ifade eder. Bu girişime karşı direnmiş ve bu suçun gerçekleşmesini önlemiş olan Türkiye halkına ve demokratik kurumlara olan sempatisini ve dayanışma duygularını samimiyetle ifade etmek ister. Aynı zamanda hayatlarını tehlikeye atarak sivil cesaret gösteren insanlara en derin hayranlığını da ifade etmek istediğini belirtir.
5. Komiser, 15 Temmuz gecesindeki korkunç olaylar, yaşanan şok, korku ve öfkeye ilişkin bireysel anlatımlardan yola çıkarak darbe girişiminin Türkiye toplumunda anlaşılabilir bir biçimde derin bir travma yarattığını gözlemektedir. Türkiye'nin yakın geçmişinde meydana gelen askeri darbelerin ve bu darbelerin yol açtığı yoğun insan hakları ihlallerinin de bu travmanın şiddetini artırdığı açıktır. Komiser, özellikle darbe girişimcilerine direnirken hayatını kaybeden 173'ü sivil 245 kişiyi anar ve

ailelerine samimi başsağlığı dileklerini ifade eder. Aynı zamanda Komiser, yaralanan binlerce kişiye de yaşadıklarından dolayı duyduğu üzüntüyü ifade eder.

6. Toplumda bu darbe girişiminden Fethullah Gülen hareketinin sorumlu olduğuna dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Türk makamları, FETÖ/PDY (Fethullah Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması)'nin gizli, demokratik kurumları ele geçirmeyi ve Türkiye anayasal düzenini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir suç örgütü olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca, bu hareketin üyelerinin darbe girişiminin ve pek çok diğer yasadışı faaliyetin arkasında olduğuna dair çok kuvvetli kanıtların olduğunu da ifade etmektedirler. Aynı zamanda, bu örgütün ordunun yanısıra sayısız devlet kurumu ve yargının da içinde olduğu toplumun pek çok sektörüne sızdığına ilişkin yaygın bir kabul de bulunmaktadır.
7. Darbe girişiminin arkasında olanların işlediği suçların ciddiyeti ve bunun Türk demokrasisi ve devletine oluşturduğu açık tehdit dikkate alındığında, bu tehdide hızlı ve kararlı bir tepkinin verilmesinin hem doğal hem de gerekli olduğu açıktır. Daha önce de belirtildiği üzere Komiser, böylesi bir bağlamda olağanüstü hal ilan edilmesini ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki (AİHS) yükümlülüklerin askıya alınmasını (derogasyon) herhangi bir biçimde sorgulamamaktadır. Yetkililer ilan edilen bu olağanüstü halin sıra dışı olduğunu, Türkiye vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini kısıtlama amacının olmadığını, ancak devlet kurumlarını hedef aldığını pek çok kez tekrarlamışlardır.
8. Gerçekten de, bir dizi Kanun Hükmünde Kararname (KHK) temelinde alınan tedbirlerin en görünür yönü, hâkimler ve savcılar da dâhil olmak üzere kamu görevlilerinin işten çıkarılması veya açığa alınması ile ilgilidir. Ancak, bu kararnamelerin kapsamı ve uygulama alanı, kamu sektörüyle sınırlı kalmamıştır. Kararnameler, sivil toplumu, belediyeleri, özel okulları, üniversiteleri ve sağlık kuruluşlarını, hukukçuları, medyayı, iş ve finans sektörünü ve şüphelilerin ailelerini de etkileyen geniş kapsamlı tedbirleri içermektedir. Buna ek olarak, kararnameler kapsamında oluşturulan usuller, idare ve ceza hukukunun olağan usul güvencelerinden önemli derecede sapma göstermektedir.
9. Dolayısıyla, bu tedbirlerin doğrudan ya da dolaylı olarak çok büyük sayıda kişinin insan haklarına geniş kapsamlı bir müdahale yarattığı açıktır. Yetkililerin sağladığı verilere göre, bu tedbirlerden doğrudan etkilenenler arasında binlerce derdest cezai soruşturmaya ek olarak Komiser'in ziyareti esnasında 31844 kişinin tutuklu ve 1477 kişinin ise gözaltında olduğu görülmüştür. Komiser, 15 Temmuz'dan bu yana açığa alınan ve işten çıkartılan kamu görevlilerine ilişkin resmi bir rakam almamıştır ancak çeşitli muhataplar bu rakamın 3400 hakim ve savcı da dahil olmak üzere 70 ila 110 bin arasında olduğunu tahmin etmektedirler. En az binden fazla STK ve sendika ile yüzden fazla medya kuruluşu yargı kararı olmaksızın kapatılmış ve tasfiye edilmiştir. Tedbirler işletmeleri, şüphelilerin aile fertlerini ve bir dizi belediyeyi de hedef almıştır. Komiser ilk olağanüstü hal kararnamesinde yer alan tedbirlerin ölçülülüğü konusundaki kaygılarını daha önce de yukarıda bahsedilen [açıklamasında](#) dile getirmişti. Daha sonra çıkarılan kararnamelerle getirilen benzer geniş etki alanlı tedbirlerle de büyüyen bu endişeler, Komiser'in ziyareti sırasında giderilmemiştir.
10. Bununla birlikte, Komiser böylesi çalkantılı bir dönemde, yetkililerin Avrupa Konseyi ile iletişim kanallarını açık tutmalarını övgüyle karşılamaktadır. Konsey'in Genel Sekreteri'nin, ardından da Parlamenterler Meclisi Başkanı'nın ve Bakanlar Komitesi Başkanı'nın darbe girişiminin hemen akabinde ülkeyi ziyaret edebilmiş olmasını takdir etmektedir. Komiser ayrıca Eylül ayı başında gerçekleşen Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin ziyaretini de memnuniyetle karşılamaktadır. Darbe girişimi ardından kendisinin yapmış olduğu açıklamalara vermiş oldukları yanıt ve bu ziyaretin gerçekleşmesi için gösterdikleri işbirliğinden ötürü Komiser Türk makamlarına takdirlerini iletir. Komiser ayrıca, olağanüstü hal tedbirlerinin insan hakları boyutu bakımından Avrupa Konseyi uzmanları ile Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı arasında devam eden diyalogu da takdirle karşılayıp tam destek vermekte ve yetkilileri Avrupa Konseyi'nin bu bağlamdaki rehberliğini izlemeye kuvvetle teşvik etmektedir.

Olağanüstü hale dair genel yaklaşım

11. Komiser, Türkiye'de Temmuz ayından bu yana hazırlanan bir dizi olağanüstü hal kararnamesinin demokratik bir toplumda uygulanması olağan olan hukukun genel ilkeleri ve insan hakları güvencelerinden saparak pek çok alanda idari yetkililere ve yürütmeye etki alanı geniş, neredeyse sınırsız bir ihtiyari yetki verdiğini gözlemlemektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde güvence

altına alınmış olan insan haklarına bu dönemde yapılan müdahalelerin büyük çoğunluğu, bu takdir yetkisinin kullanılmasının doğrudan sonucudur. Yetkililer, Türkiye demokrasisinin varlığına karşı tehdit oluşturan sinsi ve gizli bir örgüte karşı son derece hızlı hareket etmek gerektiği için böylesi bir yaklaşımın gerekli olduğuna dair ciddi savlar ileri sürmektedirler. Ancak, Komiser, bu tedbirlerin sadece FETÖ/PDY'ye değil, olağanüstü hal süresince diğer tüm terör örgütlerine de uygulandığını kaydetmektedir. Ayrıca bu savlar, tedbirlerin sertliği ve uygulandıkları zaman dilimi göz önünde bulundurularak test edilmelidir. Komiser ayrıca, idareye verilen geniş takdir yetkilerinin hemen her zaman belirli ölçüde keyfiliğe yol açtığının ve hukukun üstünlüğünü aşındırdığının; hukukun üstünlüğü olmadan da insan haklarının korunmasının mümkün olmayacağını altını çizer.

12. Olağanüstü yetkiler ve usuller kullanılarak tutuklanan, gözaltına alınan, açığa ve/veya görevden alınan kişilerin yanı sıra kapatılan tüzel kişiliklerin muazzam sayısı göz önüne alındığında, darbe girişimi sırasında Türkiye demokrasisine karşı inkâr edilemez biçimde sergilenen açık ve mevcut tehlikenin halen – iki buçuk ay sonra – belirli ölçüde azalmamış olması anlaşılabilir. Olağanüstü hal tedbirleri ile insan hakları standartları ve hukukun üstünlüğü temel ilkeleri arasındaki uyumluluk sorunları ne olursa olsun, Komiser bir öncelik olarak olağanüstü hal mantığının bir tarafa konularak, olağanüstü hal ilanı ile hedeflenen amaçların gerçekleştirilmesi için cezai ve idari usul ve güvenceler bakımından olağan durum mevzuatına geri dönülmesinin vaktinin geldiğini düşünmektedir. Komiser, Türk hükümetinin olağanüstü hal süresini 90 gün daha uzatma niyetini üzüntüyle karşılamakta ancak bu sürenin kısaltılacağını ümit etmektedir. Her halükarda, **uygulamada keyfiliğe en çok olanak sağlayan ve olağan güvencelerden en çok uzaklaşan hükümlerden başlayarak olağanüstü hal kararnameleeri bir an önce yürürlükten kaldırılmaya başlanmalıdır.**
13. Komiser, yetkililerin insan haklarına ve masumiyet karinesi, ceza sorumluluğunun ve cezalandırmanın kişiselliği, kanunsuz ceza olmaması, ceza kanununun geriye yürütülemezliği, hukuki kesinlik, savunma hakkı, kuvvetlerin eşitliği gibi genel hukuk ilkelerine tam olarak bağlı kalarak bu mücadeleyi yürütmelerinin kendilerinin yararına olacağı inancındadır. Darbe girişiminin ardından Türk toplumunun ihtiyaç duyduğu toplumsal barışın ve demokratik kurumlara olan güvenin yeniden tesisi, Komisere göre ancak tüm hukuki süreçlerin Avrupa Konseyi'nin özünde yer alan hukukun üstünlüğü ilkeleri ve insan haklarına bağlı kalınmak suretiyle tamamıyla şeffaf bir biçimde yürütülmesi ile gerçekleştirilebilir.
14. Olağanüstü hal kapsamında yayımlanan ilk kanun hükmünde kararnamenin ardından Komiser'in yaptığı açıklamada vurgulandığı üzere, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi'nin askıya alınması, sözleşmenin uygulanması ile ilgili yükümlülüklerin ortadan kalkması sonucunu doğurmaz. Sözleşme altında yaşam hakkı, işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı cezalandırıcı muamele yasağı, kölelik yasağı ve cezaların kanuniliği ilkesi gibi belirli bazı maddelerin her ne olursa olsun askıya alınmasına (derogasyona) izin verilmez. Sözleşmenin diğer maddeleri için askıya alma ise, olağanüstü hal süresince insan haklarına müdahalenin gerekliliği ve ölçülülüğü testlerinin değiştirilerek uygulanması anlamına gelmektedir, diğer bir deyişle tedbirler yalnızca durumun zorunluluklarının gerektirdiği katılıkta alınabilir.

Ceza hukuku yönünden

15. Devam etmekte olan cezai kovuşturmalar açısından, işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin süregelen beyanlar insan haklarıyla ilgili en acil kaygılar arasında yer almaktadır. Komiser bu tür iddialara otomatik olarak itibar etmemekle beraber, gözaltı süresinin 30 güne çıkarılması, tıbbi rapor alma usullerindeki uygulama değişiklikleri, avukata erişim hakkına getirilen ciddi kısıtlamalar ve avukat-müvekkil ilişkisinin mahremiyetine ilişkin sınırlamalar bu tür iddiaların sürmesine katkıda bulunmaktadır. Hâlihazırda Türkiye'de işlevsel bir Ulusal Önleme Mekanizmasının olmaması ve mevcut Cezaevi İzleme Kurullarının kaldırılarak böylesi önemli bir dönemde yeni kurulların atanması bu durumun doğasında var olan riskleri daha da artırmaktadır.
16. Gözaltı süresi, avukata erişim hakkına getirilen kısıtlamalar ve savcıların re'sen aldığı kısıtlayıcı tedbirler gibi cezai takibattan diğer sapmalar da dâhil olmak üzere ilgili usul güvenceleri bakımından, **Komiser, Türk yetkililerine acil olarak, mevcut durumdan olağan üstü hal öncesi duruma geri dönülmesi tavsiyesinde bulunur.** Komiser, darbe girişiminden bu yana gözaltına alınanlarının sayısının azalmış olmasının ve ziyareti sırasında Adalet Bakanlığının verdiği bilgilere

göre vakaların %95'inde gözaltı süresinin 3-4 günü aşmamasının bunu kolaylaştıracağını düşünmektedir.

17. **Komiser ayrıca, yetkilileri Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi 'nin (CPT) hazırlanmakta olan raporu kabul edilip Türk makamlarına bildirilir bildirilmez yayımlanmasına izin vermeye davet etmektedir.** Komiserin görüşüne göre, bu işkence ve kötü muamele açısından kuşkuları tamamıyla ortadan kaldırmanın en iyi yolu olacaktır. **Yetkililer bu bağlamda CPT tarafından kendilerine verilen tavsiyeleri herhangi bir gecikmeye mahal vermeksizin uygulamaya koymaya teşvik edilmektedir.**
18. Komiser, yetkililerin FETÖ/PDY'yi terör örgütü olarak tanımlamakta olduğunu ve bu örgüte karşı alınan tedbirlerin terörle mücadele kapsamında görüldüğünü anlamaktadır. Komiser, bunun için Türk makamlarının yetkilileri ya da geçerli savlarının var olup olmadığını sorgulamamaktadır. Darbe teşebbüsüne katıldığından şüphelenenler ya da bu örgüt adına yasadışı davranışlar içine girmiş olanların özel veya sıra dışı bir muamele ya da insan hakları korumasına tabi tutulmasını da savunmamaktadır.
19. Yetkililer Komisere, hükümet ve halkın bu örgüt tarafından yaratılan tehlikenin farkına çok daha önce, örneğin 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde, vardığını belirtmişlerdir. Komiser, Milli Güvenlik Kurulu'nun, FETÖ/PDY'yi 2015 yılında terör örgütü olarak tanımladığına dair kendisine verilen bilgiyi de kaydetmektedir, ancak bu Kurulun aldığı kararların kamuoyuna açıklanmadığını, sadece Bakanlar Kuruluna yöneltildiğini göz önünde bulundurmaktadır.
20. Bununla birlikte Komiser, bu örgütün terörizm tanımının olmazsa olmaz bileşeni olan şiddet kullanma unsurunun, darbe girişimi olana kadar Türkiye toplumuna görünür hale gelmediğine dikkat çekmek durumundadır. Dahası, Yargıtay'ın bu örgütü terör örgütü olarak kabul eden nihai bir kararı henüz bulunmamaktadır ki yetkililere göre bu, bir örgütün terörist olarak tanımlanması için Türk hukuk sisteminde çok temel bir hukuki işlemdir. Türkiye toplumunun çeşitli kesimlerinde, saikleri ve çalışma yöntemleri konusunda derin şüpheler uyandırmış olmasına rağmen, Fethullah Gülen hareketi on yıllar boyunca gelişmeye devam etmiş ve çok yakın tarihlere kadar dini kurumlar, eğitim, sivil toplum ve sendikalar, medya, finans ve iş çevreleri gibi Türkiye toplumunun bütün sektörlerinde yaygın ve saygın bir varlık gösterme özgürlüğünü kullanmış görünmektedir. 15 Temmuz'dan sonra kapatılan ve bu hareketle bağlantılı pek çok örgütün bu tarihe kadar açık ve yasal olarak faaliyetlerine devam ediyor oldukları da şüphe götürmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir vatandaşının o ya da bu şekilde bu hareketle bir irtibatı ya da münasebeti olmaması olmasının ender bir durum olduğuna dair genel bir kabul söz konusudur.
21. Komiser, yukarıdaki değerlendirmelerin FETÖ/PDY'nin yapısı ya da saiklerine ilişkin olmayıp, bu örgüte üyeliği ya da destek vermeyi suç kabul ederken yasadışı faaliyetlere iştirak edenler ile örgütün şiddet uygulamaya hazır olduğunun farkında olmaksızın harekete sempati besleyen veya destek verenler, ya da hareket ile bağlantılı yasal olarak kurulmuş tüzel kişiliklere üye olanlar arasında bir ayırım yapma ihtiyacına işaret ettiğini vurgulamaktadır. Bu nokta aynı zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından da vurgulanmıştır. Olağanüstü hal kararnameleriyle getirilen bazı idari tedbirlerin muğlaklığı ve bazı idari yaptırımların cezai bir nitelik taşıyormuş gibi görünmesi (aşağıda ele alınmıştır) karşısında pek çok kişi kendileri yasa dışı bir fiil işlememiş olsalar dahi müeyyidelere maruz kalmaktan haklı olarak korkmaktadır.
22. **Komiser yetkilileri, Fethullah Gülen hareketi ile bağlantılı olsa bile yasal olarak kurulmuş ve faaliyet gösteren kuruluşlara sadece üyelik ya da bu kuruluşlarla irtibatın cezai sorumluluk oluşturmak için yeterli olmadığını ve terör suçlamasının 15 Temmuz tarihinden önceki eylemlere geriye dönük olarak uygulanmayacağını sarih biçimde ifade ederek bu korkuları bertaraf etmeye davet etmektedir.**

İdari tedbirlere ilişkin genel düşünceler

23. Komiser, olağanüstü hal kararnamelerinin kamudan özel sektöre, kamusal hayatın bütün kesimlerini etkilemekte olmasına rağmen, bu kararnamelerde öngörülen tedbirlerin ve bunların uygulanmasına ilişkin belirlenen kriterler ve usullerin çarpıcı derecede birbirine benzediğini gözlemlemiştir:
 - Kamu personeli ve yargı mensupları ile ilgili tedbirler temel olarak açığa alınma veya işten çıkarılma, sivil toplum örgütleri veya diğer tüzel kişiler için de tümüyle kapatılma ve varlıklarının geri dönüşümsüz müsaderesini kapsamaktadır.

- Kapsam bakımından, bu tedbirler terör örgütüne üyeliği, mensubiyeti veya iltisak veya irtibatı olduğu değerlendirilen kişiler için geçerlidir. Üyeliğin veya irtibatın nasıl değerlendirileceği, ya da hangi üyelik veya irtibat seviyesinden sonra bu tedbirlerin uygulanabileceğine dair kriterler ne kararnamelerde ne de başka bir yerde henüz belirlenmemiştir.
 - Kararnameler ya tedbirlerin uygulanacağı gerçek ve tüzel kişilerin isimlerinden oluşan listeler içermekte, ya da müeyyidelerin uygulanmasına yönelik basitleştirilmiş idari usuller getirmektedir. Bu idari prosedür olağan idari güvenceleri bir yana bırakmakta ve ilgili Bakanın her kurumdaki kısıtlı idari komisyonların değerlendirmeleri temelinde vereceği kararlara dayanmaktadır.
 - Benzer bir biçimde, Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'na (HSYK), Yüksek Mahkemelere ve Anayasa Mahkemesi'ne, yargı mensuplarını korumak için oluşturulmuş anayasal ya da yasal güvenceleri göz önüne almaksızın (gerekçeli bir karardan ziyade) hakim ve savcılarının örgüt üyeliği ya da irtibatlarına ilişkin bir "değerlendirme" temelinde hakim ve savcılarını işten çıkarma yetkisi verilmiştir.
 - Kararnameler bu "değerlendirmelerin" dayanması gereken delillere ilişkin ölçüt ve koşulları belirlemeyerek yürütmeye ve idareye olağanüstü geniş bir takdir yetkisi tanımıştır. Bunun yanı sıra kararnamelerde her bir gerçek ve tüzel kişiye uygulanacak tedbirlerin gerekçelendirilmesi ya da kişiselleştirilmesine ilişkin bir yükümlülük getirilmemiştir.
 - Kararnameler çerçevesinde hareket eden idari makamlara hukuki, idari, cezai ve finansal açıdan tam dokunulmazlık sağlanmıştır.
 - İdare mahkemelerinin bu tedbirlere dair yürütmeyi durdurma kararı verme imkânı yoktur.
24. Komiser, pek çok vakada bu tedbirlerin pratikte uygulanmasında söz konusu şüphelilere bir kanıt sunulmadığı ve bu kişilerin kendilerini çekişmeli olarak savunamadıklarına ilişkin duyumlar almıştır. Pek çok kişi, idare tarafından işten atılma kararı kendilerine bildirilene ya da bir kararnamede yayımlanana kadar kendilerine yönelik bir soruşturmanın varlığından haberdar olmamışlardır. Komiser, idari komisyonların işleyişinin şeffaflıktan çok uzak olduğuna ve bazı kararların söylenti üzerinden ya da söz konusu kişiler hakkındaki, örneğin sosyal çevrelerinden kaynaklanan, genel izlenimlere dayanılarak verildiğine ilişkin iddialar işitmiştir.
25. Yukarıda da belirtildiği üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi altında korunan insan haklarına müdahalelerde uygulanan gereklilik ve ölçülülük testleri olağanüstü hal ile ilgili derogasyon döneminde değişikliğe uğrar ancak uygulamadan kalkmazlar. Bu, tanımı gereği, kişilerin ya da grupların haklarını kısıtlarken amaca uygun tedbirlerin alınmasını da gerektirir.
26. Komiserin görüşüne göre AİHS altında ve diğer uluslararası standartlarda korunan haklar bir sektörden diğerine büyük ölçüde farklılık göstereceği için böylesi geniş etki alanına sahip ihtiyari yetkiler, etkilenen farklı gruplara aynı şekilde ve aynı gerekçelerle uygulanamaz.

Kamu sektöründe çalışanları etkileyen idari tedbirler

27. Memurlar nesnel olarak, tüzel kişiler ve özel kuruluşlara kıyasla çok farklı bir durumdadır. Komiser AİHS'nin kamu sektöründeki istihdama erişimi güvence altına almadığının ve memurlarla devlet arasındaki ilişkilerde güven ilişkisinin esas teşkil ettiğinin ve AİHS'nin bu hususta devlete ulusal takdir marjı tanıdığı farkındadır. Ancak, bu grup için bile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatları ışığında bu tür işten atmalar Sözleşmenin 8. Maddesine (özel ve aile yaşamına saygı hakkı) bir müdahale olarak kabul edilebilecektir.
28. Olağanüstü hal rejimi altında alınan bütün tedbirler bakımından, sadece durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve ulaşılmak istenen amaçla orantılı olduğu ölçüde AİHS'nin askıya alınabileceği akılda tutulmalıdır. [Türkiye'nin AİHS'ni askıya alması bağlamında bu amaç](#), darbe girişimi ve sonrasında meydana gelen terörist eylemlerin sebep olduğu, ulusal hayatı tehdiye kadar varan kamu güvenliği ve düzenine yönelik ciddi tehditleri bertaraf etmekte. Bu bağlamda, kamu sektörü göz önüne alındığında; askeri personel, istihbarat görevlisi, polis memuru ya da hakim gibi devletin egemenlik gücünü kullanan kamu görevlilerinin sebep olduğu tehditle, bir öğretmenin, bir akademisyenin ya da niteliksiz bir işçinin yaratacağı risk kıyaslanamaz. Dolayısıyla, olağan usul güvencelerinin dışında birinci grup için kabul edilebilecek hızla işten atma için öne sürülen gerekçeler, gerekli güvencelerle birlikte normal, bireyselleştirilmiş bir idari soruşturma sonuçlanana

kadar açığa alma gibi daha az müteceviz tedbirlerin mevcudiyeti göz önüne alındığında ikinci gruba uygulanamaz.

29. İlk grup için dahi, askeri personelin durumu ile hakim ve savcılarının durumları karşılaştırılmaz: demokratik toplumlarda yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığını muhafaza etmek için yargı mensuplarına özel güvenceler uygulanır. İşlevleriyle bağdaşmayacak biçimde davrandıklarına dair ciddi gerekçelerin mevcudiyeti durumunda, görevden alınmaları en katı incelemeye tabi olmalı ve en yüksek düzeyde delillendirme koşulu aranmalıdır. Komiserin görüşüne göre, Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilgili kararları bu standartlara uymamaktadır. Komiser bu kararların, hakim ve savcılarını kapsayan anekdotal örnekleri de içeren FETÖ tarafından oluşturulan tehditi uzun uzadıya tefsir ederken, hüküm kısmında sadece 2845 ve 543 ismin yer aldığı iki listenin eklendiği genel geçer, şablonsal ve kişiye özgülenmemiş gerekçelendirme içerdiğini kaydetmektedir. Bir kez daha, baştan açığa alınmak suretiyle, düzgün ve bireyselleştirilmiş inceleme sonucu görevden alma daha ölçülü bir seçenek olabilirdi.
30. Her ne kadar Adalet Bakanı, memurların önce açığa alındığı ve daha sonra işten çıkarıldığı konusunda Komiseri bilgilendirmişse de bu işten çıkarma kararları halen çekişmeli bir süreç veya bireyselleştirme gerektirmeyen kararname kapsamında alınmaktadır. Yine Adalet Bakanı, kararların pratikte bireyselleştirildiğini ve her dosyanın devlete karşı liyakatle hareket edip etmediklerini değerlendirmek için toplanmış bilgi ve veriyi yansıttığını söylemiştir. Hem Adalet Bakanı hem de Dışişleri Bakanı bazı somut vakalardaki işten çıkarma kararlarının alınmasını sağlayan bu tür bilgi ve kanıtlara ilişkin örnekler vermişlerdir.
31. Ancak bu usul açıkça ispata ilişkin kriterleri ortaya koymamakta, bunun ilgili kişiye bildirilmesini ya da nihai değerlendirmenin gerekçeli ve söz konusu kanıtlara dayanmasını öngörmemektedir. Bu durumda, terör örgütü üyeliği ya da terör örgütüyle bağlantılı olma hususundaki muğlak kriterlerin farklı idari birimlerce farklı biçimde yorumlanması, benzer durumlarda farklı sonuçlara ulaşılması veya iyi niyetli eylemlerin disiplin suçu unsuru olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu durum doğal olarak bazı işten çıkartmaların arkasındaki gerekçeler açısından her türlü spekülasyonu alevlendirecek bir durum ortaya koymaktadır. Komiserin pek çok muhatabının, Eğitim-Sen üyesi 10 000 civarındaki öğretmen işten çıkarılmasının ardındaki saikin bu öğretmenlerin yasal olarak kurulmuş ve işleyen bir sendikanın grev eylemine katılmış olmaları olduğu konusundaki inancı, buna örneklerden birisidir.
32. **Bu nedenle Komiser yetkilileri, FETÖ/PDY ve diğer terör örgütlerine üyeliği ispatlamak için bu örgütlerle irtibat kurmuş olmanın ötesinde çok daha şeffaf kriterler uygulamaya ve şüphelilerin sorumlulukları belirlenirken ne tür bilgi ve delillerin değerlendirmeye alınabileceğini belirlemeye teşvik eder. Asgari düzeyde, kişiler kendilerine karşı sunulan kanıtlara erişebilmeli ve karar alınmadan önce kendi tezlerini öne sürebilmelidir. Böylesi bir karar, hukuk mahkemeleri önünde çekişmeli yargılamaya da dahil olmak üzere etkin hukuk yollarına tabi olmalıdır.**
33. Komiser özellikle kararname yoluyla ya da kararnamelerde öngörülen usuller vasıtasıyla görevden atılan gerçek kişilere otomatik olarak uygulanan bir dizi ek yaptırım konusunda endişe duymaktadır. Bunlar, kamu sektöründe (avukatlık hizmetini de kapsamakta) ve özel güvenlik şirketlerinde ömür boyu çalışma yasağı, pasaportlarının iptal edilmesi, kamu lojmanlarının boşaltılması, bu kişiler ve kamu kurum ve kuruluşları arasındaki kira anlaşmalarının iptalini içermektedir. Komiser aynı zamanda özünde kanun olan kararnamelerin eklerinde isim listeleri yayınlama yöntemine ilişkin derin kaygı duymaktadır. Şüphesiz ki bu kişiler bizzat Türkiye hükümeti tarafından bir terör örgütü ile irtibatlı olarak değerlendirilmiş olmalarını bir damga olarak taşımak zorunda kalacak ve bu durum başka bir yerde iş bulma şanslarını ciddi oranda azaltacaktır.
34. Bu unsurlar, görevden çıkarma kararlarının yürütmeye ya da idareye ilişkin doğasına rağmen, uygulanan yaptırımların idari ve cezai soruşturmalar arasındaki ayrımı bulanıklaştırarak cezai bir nitelik taşıyabileceğini göstermektedir. Masumiyet karinesi, hukuki güvenlik, kanunsuz cezalandırma olmaması, suçların ve cezaların kişiselliği, yasal prosedür gibi ilkelerin muhafaza edilmesi bu yüzden özellikle önem taşımaktadır. **Bu durum, Komiserin bu usullerin uygulanmasının durdurulması ve olağan usullere derhal geri dönülmesine yönelik çağrısı için ek bir gerekçe oluşturmaktadır.**

Sivil toplum ve özel sektör

35. AİHS ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına göre, devlet kesinlikle memurlara uyguladığı takdir sınırının aynısını özel hukuka tabi tüzel kişilere uygulayamaz. Komiser, yukarıda açıklanan yaklaşımın bu hallerde aynen uygulanmasını insan hakları açısından daha büyük bir sorun olarak değerlendirmekte ve ölçülülük sorununu kendiliğinden gündeme getirdiğini düşünmektedir.
36. Hatta bu sektör içinde bile bu tüzel kişilerin sahip oldukları haklar da dahil olmak üzere pek çok nesnel farklılıklar mevcuttur. Örneğin, bir özel okul ya da hastane bir ölçüde hükümet düzenlemesine tabi iken, bu gerekçelendirme hiçbir biçimde AİHS'nin 10. Maddesiyle koruma altına alınan ifade özgürlüğünün temel teşkil ettiği bir gazete için uygulanamaz. Ancak her iki durum için de özel mülkiyet hakkına (AİHS 1. Nolu Ek protokol) müdahale söz konusu olacaktır. Aynı şekilde, bir derneğin ya da vakfın bir mahkeme kararı olmaksızın kapatılması dernek kurma özgürlüğüne yönelik (Madde 11) düşünülebilecek en ciddi müdahalelerden birini oluşturur.
37. Komiser, yetkililerin, özel kuruluşların terör faaliyetlerine lojistik ve mali destek sağlayabileceklerine ilişkin savlarını anlamaktadır. Ancak bu risk, pek çok vaka için somut delillere ve bireysel muhakemeye dayalı nihai bir yargı kararı beklenirken bunların varlıklarını dondurarak ya da faaliyetlerini askıya alarak da giderilebilir. Komiser, adil yargılanma, mülkiyet, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına yönelik ihlaller ile mevcut nesnel riskler arasındaki denge gözetildiğinde, uzun listelerde ismi geçen bütün özel hukuka tabi tüzel kişilerin kapatılarak varlıklarına Hazine tarafından el konulması gibi geri dönüşü olmayan bir yöntemin ölçülü olmadığı kanaatinde. Her halükarda, Komiserin görüşüne göre prensip olarak idari tedbirlerin bu amaçlar için kullanılması kesinlikle uygun değildir.
38. **Bu nedenlerden dolayı Komiser, Türk makamlarını şeffaf olmayan ölçütlere dayalı ve kalıpcı ve kişiselleştirilmemiş gerekçelendirme ve hukukun çoğu temel ilkelerinden uzaklaşmaya en azından prensipte olanak sağlayan, bütün sektörlerde, gruplara, gerçek ve tüzel kişilere ayırım gözetmeden uygulanan ve geniş etki alanına sahip bu tedbirlerin uygulanmasını durdurmaya davet etmektedir. Tedbirlerin ve müeyyidelerin durumun gerektirdiği ölçüde orantılı olmasını sağlamak adına, sadece her bir grubun değil aynı zamanda her bir birey ve tüzel kişinin özel durumunu göz önünde tutan daha incelikli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Böylesi bir ölçülülüğün en iyi göstergesi, olağan usullerin ve güvencelerin her bir vaka için olabilecek en geniş manada kullanılmaya çalışılması olacaktır.**
39. Komiser, basit bir idari karar ya da bir kararname ile gazete, televizyon istasyonları, dernek ve özel şirketler gibi tüzel kişilerin kapatılması ve malvarlıklarının Hazineye aktarılması uygulamasına acilen son verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Komiser ayrıca yargısal süreç devam ederken, malvarlıklarının kamu fonlarına devrine olanak sağlayan basitleştirilmiş usullerin, geri dönüşü kabil olmayan zararlara yol açabileceği kanısındadır. Halen daha mümkün iken, yetkililer bu bağlamda alınmış tedbirleri geri almalıdırlar. Her halükarda, nihai kapatma ya da mülkiyetin devri, gerektiğinde tazminat olanağını da içeren ve düzgün bir yargı kontrolü sonucunda alınmış nihai bir yargı kararı olmadan mümkün olmamalıdır.
40. Komiser, 15 Temmuz'dan bu yana medya kuruluşlarının kapatılmasının yanı sıra gazetecilerin tutuklanması ve gözaltına alınması ile ifade özgürlüğü ile medya özgürlüğüne yapılan müdahalelere yönelik özel bir endişe duymaktadır. Komiser, bu konuları daha geniş bir biçimde daha sonar yayınlanacak bir memorandumda ele almaya karar vermiştir (aşağıya bakınız).

Şüpheliler dışındaki kişileri etkileyen yaptırımlar

41. Komiserin özellikle kaygı duyduğu bir diğer konu da bir dizi tedbirin, şüphelilerin ailelerini doğrudan ya da dolaylı biçimde otomatik olarak etkilemesidir. Konutların boşaltılmasının yanı sıra şüphelilere ait kira sözleşmelerinin sonlandırılması ve malvarlıklarının dondurulması aile üyelerinin gereksiz biçimde zorluk içine girmesi ve mağdurlaştırılması olasılığı yaratacaktır. Komiser başka bir takım idari tedbirleri de kaydetmektedir: soruşturma altında olmayan eşlerin pasaportlarını iptal etme, şüphelilerin ailelerinin kişisel verilerine idari makamların sınırsız erişimi. Bu yaklaşım, AİHS'nin 8. Maddesi açısından çok ciddi kaygılar doğurmaktadır. Komiser, bu tür önlemlerin muhataplarından

birçok kişi tarafından dile getirilen "sadece ilişki nedeniyle suçlu sayılma" izlenimini besleyeceği yönünde endişe duymaktadır. **Komiserin görüşüne göre şüphelinin aile üyelerine potansiyel şüpheli gibi davranan hiçbir tedbirin, olağanüstü hal olsun ya da olmasın, demokratik bir toplumda yeri yoktur.**

Yasal başvuru yolları

42. En yüksek düzeydeki siyasi yetkililer bile bu dönemde bazı hataların ve haksızlıkların meydana geldiğini kabul etmektedirler. Yukarıdaki düşünceler ışığında Komiser, uygulanan tedbirlerin niteliği göz önünde tutulduğunda bunun kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Komiser, hükümetin bu tür vakaları gözden geçirmek üzere idari komisyonların kurulmasına ilişkin açıklamasını memnuniyetle karşılamıştır. Ancak, bu gözden geçirme mevcut usullerden çok daha şeffaf olmadığı ve keyfiliği çok daha aza indirmede sürece böylesi bir tedbirin yaratacağı katma değer son derece sınırlı olacaktır. Böyle bir idari kontrol, şeffaf bir yargı sürecine olan ihtiyacı da ortadan kaldıramaz. Yaklaşık 3500 yargı mensubunun işten çıkarıldığı, binlercesinin cezaevinde olduğu böyle bir ortamda, Türk mahkemelerinin yürütme ve idare tarafından ya da yargının bizzat kendisi tarafından alınan keyfi kararların yol açtığı potansiyel insan hakları ihlallerine yönelik olarak etkili başvuru yolları sağlaması Türkiye için ciddi anlamda zorlu bir sınav olarak kabul edilmelidir.
43. Bu bağlamda Komiser, özellikle kararnamelerin ekinde yer alan listelerde isimleri olanların kanunla işten çıkarıldığı ve dolayısıyla herhangi bir yargısal başvuru yoluna sahip olmadıklarına ilişkin Adalet Bakanı tarafından verilen bilgiyi dikkate almaktadır. Anayasa Mahkemesinin de bu tür vakalarda bireysel başvuru alma ve yasal çare sağlama yetkisinin olup olmadığı hala belirsizdir. Anayasa Mahkemesi Başkanı bu konuda yakın zamanda bir karar alacaklarını Komisere bildirmiştir. Bu bağlamda Komiser, Anayasa Mahkemesinin hali hazırda 15 Temmuz'dan bu yana 20 000 yeni başvuru ile kapasitesinin zorlandığını gözlemlemektedir. Her halükarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine de çok yüksek sayıda başvuru yapılması mevcut ve somut bir risktir.
44. Komiser, hukukçular arasında bile farklı grup ve kategorilere açık yasal başvuru yollarının ne olduğu konusunda büyük bir kafa karışıklığı ve belirsizlik olduğunu gözlemlemektedir. **Komiser, devlet yetkililerini olağanüstü tedbirlerden etkilenen farklı kategorilerdeki kişilerin hak arayabilecekleri yasal başvuru yollarının ne olduğu konusunda kendilerini çok açık ve kesin bir biçimde aydınlatmaya davet etmektedir. Bu başvuru yollarının pratikte etkili olmasını sağlamak üzere ilgili yargı mercilerinin gerekli deneyim ve kaynaklara sahip olmasını sağlamak da dâhil olmak üzere her türlü önlem alınmalıdır.**

Diğer düşünceler

45. Komiser, olağanüstü hal kararnamelerinden birinin terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılan veya tutuklanan ya da kamu hizmetinden yasaklanan belediye başkanı ya da belediye başkan yardımcısını Belediye Meclisinin seçmesi veya erken seçime gidilmesi yerine hükümet tarafından görevlendirme yapılmasını öngören Belediyeler Kanunundaki değişikliği kaygıyla karşılamaktadır. Bu yerel demokrasi ilkeleri açısından temel bir sorun oluşturması dışında, ilgili yerel nüfus tarafından toplu cezalandırma olarak algılanmak suretiyle infiale yol açabilecektir.
46. Bu bağlamda Komiser, Türkiye hükümetinin olağan yasama usullerini bir kenara iterek olağanüstü hal kararnameleriyle pek çok yasada değişiklik yapmasını oldukça sorunlu bulmaktadır. Bunlar, insan haklarının korunması üzerinde direkt etkisi olan Terörle Mücadele Kanunu, Ceza Muhakemeleri Kanunu ve İl İdaresi Kanununu gibi yasaları içermektedir. Komisere göre, olağanüstü hal sona erdiğinde bu değişikliklerin yürürlükten kaldırılarak, gerektiği takdirde meclise sunulup olağan parlamenter süreçten geçmesini sağlamak uygun olacaktır. Bu bağlamda Komiser, herhangi kalıcı bir değişikliğin TBMM'de görüşüldükten sonra kanunlaşacağına ilişkin Adalet Bakanı tarafından verilen güvenceyi takdirle karşılamaktadır.
47. Türk yetkilileri Fransa'daki olağanüstü hal uygulamasına sıklıkla atıf yapmaktadır. Komiser, Fransa'daki olağanüstü hal uygulamasını hem kabulü hem de uzatılması sırasında [inceleyip eleştiriye tabi tutmuş olduğundan](#), Türkiye ve Fransa arasında son derece temel farklılıkların olduğuna işaret etmek durumundadır. Komiser, en temel düzeyde, Fransa Parlamentosu tarafından onaylanan olağanüstü hal kanununun Fransa hükümetine hiçbir biçimde kanun hükmünde

kararnemelerle yönetme erkini vermediğini, tüm olağanüstü idari tedbirlerin kabul etme ve uzatma anlarında Parlamento tarafından bütün ayrıntılarıyla tanımlandığını gözlemlemektedir. Ek olarak, Fransa'nın olağanüstü hal kanununun kendisi Fransa Parlamentosunun her iki kamarası ile Kamu Denetçisi ve Ulusal İnsan Hakları Kurumuna alınan her tedbirin sürekli olarak gözetimi olanağını sağlamaktadır. Komiserin görüşüne göre bu gözetim, pratikte de olağanüstü tedbirlerin yakından izlenerek ciddi eleştiriler getirilmesini sağlamış ve keyfiliğin engellenmesi yönünde güçlü bir denge ve denetleme sistemi oluşturmuştur. Türkiye, hâlihazırda böylesi etkin bir gözetim mekanizması oluşturmuş değildir. Ayrıca Fransa'da alınan tedbirler ile Türkiye'de olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirler, kapsam, doğrudan ve dolaylı etkilenen kişi sayısı, müdahale edilen insan hakları ve bu müdahalelerin sertliği bakımından kıyaslanamaz. Komiser'in kaygılarının Türkiye bakımından daha aciliyet ve ciddilik göstermesi, bu nesnel farklılara dayanmaktadır.

Sonuç

48. Komiser, Türkiye devleti yetkilileri için olağanüstü halin bazı aşırılıklarını sınırlandırma zamanının geldiğini düşünmektedir. Komiser bir kez daha kendisinin, darbe girişimcilerinin ya da FETÖ/DPY üyelerinin insan hakları için seçici olarak kaygı duymadığını vurgulamak istemektedir. Komiser, ağır insan hakları ihlallerine yol açan ciddi suçların işlenmiş olduğunun ve cezalandırılması gerektiğinin farkındadır. Kaygısı daha ziyade Türkiye'de insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması mekanizmalarına yöneliktir.
49. Komiser, hukuk kuralları ve insan hakları ilkelerinden sapma yoluna gitmenin, suçlu olanın cezalandırılmasını hızlandıracağı ve bu yola gitmenin cazip görünebileceğinin farkındadır. Ancak böylesi bir yaklaşım, izi ortadan kalkmayacak yaralar bırakacak ve uzun vadede çok zararlı olacaktır. Teröre karşı en iyi panzehir insan hakları ile gerekçeli, akılcı bir yaklaşıma dayanan yasal süreçlerdir. Aynı şekilde, şeffaflık da, aceleciliğin yarattığı adaletsizlik ve mağduriyetten beslenmesi ve bunu sömürmesi son derece muhtemel gizli bir örgüte karşı en iyi silahtır.
50. **Bu nedenle Komiser, en kısa zamanda olağanüstü hali kaldırarak olağan usullere ve güvencelere geri dönülmesinin aciliyetinde ısrar etmektedir. Bu gerçekleşene kadar, yetkililer incelikli, sektöre göre özgülenmiş ve duruma göre bireyselleştirilmiş bir yaklaşımla bu usullerden ve güvencelerden sapmaları mümkün olduğunca çabuk bir biçimde geri almaya başlamalıdır. Komiser aynı zamanda Türk yetkililerini bu süreçte Avrupa Konseyinin uzmanlığı ve rehberliğini de en geniş biçimde kullanmaya davet etmektedir.**
51. Komiser, bir kez daha ziyareti sırasında gösterilmiş olan işbirliği için teşekkürlerini ifade etmektedir. Komiser Türk makamları ile paylaştığı Türkiye'de insan haklarının korunmasına yönelik içten kaygılarla hazırlanmış bu uyarı ve tavsiyelerin de aynı anlayışla karşılanacağını ümit etmektedir. Komiser, yetkililerle diyalogunu sürdürmeye hazır olduğunu ve talep edilebilecek her açıklamayı ve yardımı sağlamaya hazır olduğunu yinelemektedir.
52. Komiser, bu memorandumunu Nisan ayında yaptığı ziyaret sırasında incelediği konularla ilgili olan ve Eylül ayında aldığı bilgiler doğrultusunda güncelleyeceği iki memorandumla tamamlamayı hedeflemektedir. Bu iki memorandumdan ilki, Türkiye'nin güneydoğusundaki terörle mücadele operasyonlarının insan hakları üzerindeki etkisi üzerine, diğeri de ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü üzerine olacaktır. Komiser, bu memorandumların 2016 yılı bitmeden önce yayınlanacağını tahmin etmekte ve işbu memorandum ile birlikte Türkiye'de insan haklarının korunmasına hizmet etmek üzere Türk makamları ile somut temelde daha ileri bir diyaloga hizmet edeceğini ümit etmektedir.